

Приложение №2
к основной образовательной программе
основного общего образования МБОУ «СОШ № 9 г.Шали»
приказ №1 от 30.08.2022г.

*Фонд оценочных средств
по чеченскому языку
5-11 класс*

г. Шали , 2022 г.

V-IX классийн дешархойн барта хааршна мах хадорехь Хьехархочо куйгалла оьцу кху некъех:

Дешархойн барта хаарийн мах хадоран критериш.

1. Дуьззина а, нийса а жоп далар.

2. Хаарийн кхетаман барам хилар.

3. Нохчийн литературин меттан норманаш ларъеш жоп далар.

«5» дуьллу:

Гамийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схьаййцахь; материалах пайдаэца хаахь, шен масалш далаш; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-гӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший йийца хаахь.

«4» дуьллу:

Гамийна материал, кхета а кхеташ, юьззина схьаййцахь; шен масалш далаш, материалах пайда оьцучу хенахь, цхьа-ши гӀалат далийтахь, юха ша уьш нис а деш; нохчийн литературин меттан норманаш лар а еш, шен ойланаш хьалха-гӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь ши-кхо кхачамбацарш хилахь.

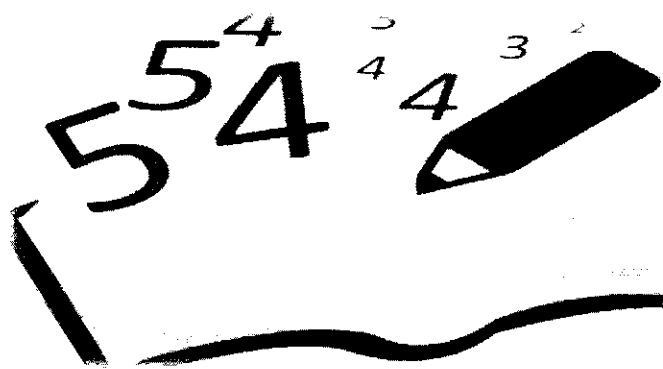
«3» дуьллу:

Гамийна материал, гӀалаташ деш, юьззина схьа ца йийцахь; материалах пайда оьцучу хенахь, шен масалш ца даладахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-гӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцуш ца хи-лахь.

«2» дуьллу:

Гамийначу материалан коьрта чулацам ца хаахь; материалах пайдаэца ца хаахь; нохчийн литературин меттан норманаш лар а ца еш, шен ойланаш хьалха-гӀаьхьа нийсий, кхетамей, вовшашца йозушший юьйцучу хенахь гӀалаташ дийлийтахь.

Дешархочун балха гӀехь гӀалат лара деза, барта луш долу жоп муьлхха а бакъо талхош хилахь. Дешархочун балхана «5», «4», «3» дуьллу, нагахь санна урокан йохаллехь барта жьопаш луш, жигара дакъа а лаьцнехь, цуьнан балхана таллам бича, бакъонех пайдаэца хильнехь.

V-XI классийн дешархойн диктантийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некъех.

1. Диктантехь орфографически а, пунктуационни а гIалаташ къабст-къабстина лору, оценка юкъара юьллу.
2. Диктантана «5» дуьллу, нагахь цхьа а орфографически гIалат дацахь я цхьаннал сов пунктуационни гIалат ца хилахь.
3. «4» дуьллу, кхааннал сов орфографически а, щиннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я шиь орфографически, кхоь пунктуационни гIалат хилахь).
3. «3» дуьллу, ялханнал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а гIалат ца хилахь (я 5 орфографически, 5 пунктуационни гIалаташ хилахь).
4. «2» дуьллу, иттаннал сов орфографически а, пхеаннал сов пунктуационни а (я барIаннал сов орфографически а, ворхIаннал сов пунктуационни а) гIалаташ ца хилахь.
5. «1» дуьллу, нагахь 2 дуьллучул гIалаташ сов хилахь.

Дешархочун балха гIехь гIалат лара деза, орфографически а, пунктуационни а, муьлхха а бакъо талхош, диктант язьяле оьцу классехь я цул лахарчу классашкахь Iамийнчух иза хилахь. Нагахь санна талламан диктантехь 5 ша дина нисдарш хилахь (нийса цаяздинарг нийсачуьнца хийцина) оценка цхьана баллана лагIйо, иштта оценка «5» ца дуьллу, диктантехь 3 я цул сов нисдарш хилча.

Оценка юьллуш, ца лоруш дуьту:

- 1 программехь йоцу я Iамийна йоцу орфографически а, пунктуационни а бакъонаш талхош долу гIалаташ (масала, V классехь хандешан карарчу а, яханчу а хенийн чаккхенаш нийсаязьяр, спряженешкахь хандешнийн нийсаяздар, подлежащий, сказуемийн юккъехь тире йиллар-цайиллар ца Iамадо. Уьш VI а, VII а, VIII а классийн программехь ю);
- 2 тилкхаздаьлла гIалат (описка) лору, масала, *белхало* хила дезачохь *белхано* яздинехь, *Iуьйре* хила дезачохь *Iуьйле* яздинехь;
- 3 нохчийн маттахь зевне мукъаза й (йот) яздар, масала: йоза хила дезачохь *еза* яздахь, *йогIу* (егIу), *юьртахь* (йуьртахь), *юьгу* (йуьгу) яздахь;
- 4 орам ларбеш а, ораман азнаш хийцалуш а терахьдешнаш яздар, масала: *исс - иссалгIа-уьссалгIа, итт - итталгIа - уьтталгIа*;
- 5 кьовсамечу мсттигашкахь чолхечу дешнийн нийсаяздар, масала: *пайдаэцар - пайда эцар, нийсаяздар нийса- яздар, гIодар - гIо дар*, и. дI. кх.;
- 6 дешнашкахь дифтонгаш язьяр: *къега- къиэга, терса- тиэрса, оза-уоза, еха - йиэха*, и. дI. кх. а. 7. *Цердешнийн кьовсаме яздар: стогалла- стагалла, мох - мохан-механ - махан, морха*, и. дI. кх. А;
- 7 дешархоша далийтинчу гIалаташна юкъара даккхий а, кегий а гIалаташ къасто деза.

Даккий галаташ лору:

1. Хьалхенца Гамийна а, йозанехь алсам пайдаоьцуш а йолу орфографичесски, пунктуационни бакьонаш талхош долу галаташ.
2. Мукьазчу элпашна юккье яз деш долу къасторан хьаркаш, масала: *Галлакьхилла, меттахьхьайра*.
3. Дсшхьалхенца йолчу я чолхечу инфинитиван суффиксийн язьяр.
4. Хандешнех хиллачу тайп-тайпанчу къамелан дакьойн яздар (*оху -охуна я охана, тоьгу - тоьгуна я тоьгана*).
5. Хандешан ихначу хенан язьяр, масала: *бохура я бахара, моьттура я моттара*.
6. Кху кенара цьрдешнийн яздар: дечиган я дечган, эчиган я аьчган.
7. Цьрдешнийн а, билгалдешнийн а массо къобалыйна т'еэцна йолу яцйинчу а, юьззинчу а форманийн язьяр, масала: *гуллакх я гулкх, гиллакх я гилкх*.

Дешархочун балха т'ехь цхьамог'а (кхоеь я цул сов) цхьана бакьонна нислуш галаташ хилахь, диктантана оценка лакхаяккха мега, масала, дешан чаккхенга н яздарехь, доца шеконал элпаш(а, и, у) яздарехь.

Комплексни талламан белхашкахь, диктантах а, т'едилларех а (фонетически, лексически, орфографически, грамматически, пунктуационни) лаятгачу, ши оценка юьллу-х'ора балхана шен-шен.

Т'едилларийн мах хадорехь куьйгалла оьцу кху некьех:

- «5» дуьллу, массо а т'едиллар нийса кхочушдинехь;
- «4» дуьллу, т'едилларийн $\frac{3}{4}$ дакьа нийса динехь;
- «3» дуьллу, болх ах я цул сов нийса бинехь;
- «2» дуьллу, болх эханал к'езиг бинехь;
- «1» дуьллу, цхьа а т'едиллар кхочуш ца динехь.

Билгалдаккхар:

Орфографически а, пунктуационни а галаташ, т'едиллар кхочушдарехь дина долу, диктантан мах хадош лору.

V-IX классашкахь ечу талламан диктантийн мах хадор.

Диктант – иза офографех а, пунктуацех а долу хаарш талларан кеп ю.

Талламан дешнийн диктанто зоеь кхета хала йолу офограммаш. Иза хила йиш ю х'окху дешнийн барамехь:

- 5 класс-15-20 дош
- 6 класс-20-25 дош
- 7 класс- 25-30 дош
- 8 класс- 30-35 дош
- 9 класс- 35-40 дош.

Дешаран шеран 3-чу чийрикехь V-XI классийн дешархошна лучу диктантан герггарчу хьесапера барам кху кепара хила магийна:

- V классана - 80-90 дош
- VI классана - 90-105 дош

- VII классана - 105 -120 дош
- VIII классана- 120—135 дош
- IX классана- 135-150 дош
- X классана- 150- 160 дош
- XI классана- 160 -170 дош

(Дешнаш дагардеш лору гуллакхан дешнаш а)

Текст хоржуш, кху некъех пайдаэца беца:

1. Диктантан текст шен чулацамехъ дешархой кхеташ а, хинцалерчу литературни метган лехамашца ювззина нийса йоглуш а хила еза.
2. Диктантан дерриге а дешнаш дешархошна кхеташ хила деза. Кезиг лелош а, девзаш доцу а дешнаш довза а довзуйту, доски те да а яздо.
3. Диктантан текстехъ хала дешнаш хилахъ, цу дешнийн нийсаяздар дешархоша ламийна а дацахъ, и дешнаш доски те даяздо.
4. Текст йобшучу хьехархоцо даешар литературни нийса а, муха яздан деза, дешархошна да ца хоуйтучу кепара а хила деза. Масала, *Кайн*, *Иезийн*, *халкъан* бохучу дешнашкахъ, литературни аларан норманашца цхьабна а доглуш, чаккхенгара н ца олу, ткъа *саьрмик*, *чеглардиг* дешнашкахъ г-ний, к-ний хьалхахъ долу и а долуш санна олу.
5. I чийрик чекхдаллац (5 классехъ хьалхара эхашо) текстан барам кхул хьалхарчу классехъ хилларг магабо.

Талламан дешнийн диктантан мах хадорехъ куйгалла оьцу кху некъех:

- «5» дуьллу, цхьа а галат дацахъ;
- «4» дуьллу, 1-2 галат хилахъ;
- «3» дуьллу, 3-4 галат хилахъ;
- «2» дуьллу, 7 кхаччалц галат хилахъ;
- «1» дуьллу, 7 сов галат хилахъ.

Дешархоша кхошунбинчу ненан метган йозанан белхашна хитточу оценкийн члагийна норманаш лелоро го дан декхар ду ненан мотт хьехаран говзалла лакхаякхарна а, ламоран а, талларан а кепара болчу йозанан белхийн лехамаш цхьанакепара хилийтарна а.

Дешархойн хаарийн мах хадорехъ коьра йолчу цхьанакепара йолчу оценкийн норманаша хьехархо мукъа ца вуьту хлора йозанан белхан мах, массо агло а лоруш, шен-шен башхаллашца хадоран хьехархо декхарийлахъ ву, галаташ а, церан масалла а тидаме эцна ца лаш, кхочушбинчу белхан дикалла а, галатийн башхаллаш а тидаме эца.

Хлора дешаран шо долалуш хьалхарчу четвертехъ талламан белхан (диктантан) текстехъ дешнийн дукхалла дладахана дешаран шо чекхдолуш хиллачу талламан белхан дешнийн дукхаллахъ маго еза. Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш хиттийна, нохчийн метган специфически башхаллаш тидаме эцарца.

II. Изложенийн мах хадор.

Сочинени а, изложени а язъяр дешархойн дозуш долу къамел кхиоран коьрта кепаш (форманаш) ю.

5-9 классашкахъ сочинени, изложени язъяр дахьо «Дозуш долу къамел карадерзор» программин декъан тедахкаршца доглуш.

Сочинени а, изложени а язъярехъ толлу:

- 1) билгалийна тема схьаелла хаар;
- 2) темица а, хьесапца а доглуш метган гирсех пайдаэца хаар;
- 3) метган барам а, нийсаяздаран бакьонаш а ларъяр.

Сочинени а, изложени а мах хадабо шина оценкица: хьалхарниг чулацамна а, метган говзаллина а; шолгланиг-нийсаяздарна а, сапаран хьаьркаш яхкарна а, дешнаш маьница нийса далорна а.

Сочинени а, изложени а чулацаман мах хадабо кху бакьонашна те доьгана:

- 1) болх темица боглуш бу я бац;
- 2) тема кхачо йоллуш схьайиллина ю я яц;

- 3) чулацаман хиламийн роглалла нийса ю я яц;
- 4) меттан исбаьхьаллин басарех пайдаэцна я ца эйна;
- 5) кьамелан кхачамбацарш ду я дац.

Нийсаяздаран мах хадабо дешархочо динчу нийсаяздаран, сацаран хьаркаш яхкаран, грамматически глалаташка хьабжжина. Изложенин текст йозуш а, дешархой шех кхеташ а, кхетамца-кхиоран, ламоран маьлна долуш а хила еза.

Изложенина текст харжа еза кху барамашкахь:

V классана	– 100-120 дош
VI классана	– 150-200 дош
VII классана	– 220-250 дош
VIII классана	– 300-350 дош
IX классана	– 350-390 дош
X классана	– 390-400 дош
XI классана	– 400-410 дош

Талламан изложенина хьаржина текст хьехархочо шозза йобшу.

Изложенина хитточу оценкийн кху норманашкара куйгалла эцар ца хилча ца торуш ду:

1. «5» дуьллу:

- а) нагахь изложенин текст хьалха-глаьхьа нийса а, юьззина а, цуьнан идейни чулацамах нийса кхестош а, глалаташ доцуш а, галдаьккхина хлума доцуш а йийцинехь;
- аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хитторехь кхааннал сов глалат дацахь, цхьаннал сов орфографин я пунктуацин глалат а дацахь.

2. «4» дуьллу:

- а) нагахь идейни чулацам нийса а бийцинехь, дуьйцучу глуллакхийн ерриге коьрта меттигаш глалаташ доцуш а, хьалха-глаьхьа хила обшучу кепара а йийцинехь;
- аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хитторехь кхааннал сов глалат дацахь, орфографин кхаа а, пунктуацин шина а глалатал сов уьш ца хилахь.

3. «3» дуьллу:

- а) чулацам коьртачу декьана нийса а бийцинехь, бакьдерш гайтарехь цхьаб-шиь нийса йоцу меттиг а елахь, хьалха-глаьхьа глуллакхаш дийцарехь ладам боццу ледарлонаш а ялийтинехь;
- аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хитторехь деаннал сов глалат дацахь, ялханнал сов орфографин а, деаннал сов пунктуацин а глалат ца хилахь.

4. «2» дуьллу:

- а) чулацам кхачаме боцуш а бийцинехь, бакьонца йолу материал хьалха-глаьхьа нийса йийцарехь яккхий ледарлонаш а, нийса йоцу меттигаш а елахь;
- аь) дешнаш харжарехь я предложенеш хитторехь ялханга кхочуш глалат динехь;
- б) дейгтанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а глалат далийтинехь, царна юкьахь иссаннал сов доцуш орфографин глалат а долуш.

Изложенина ши оценка юьллу: хьалхарниг грамматикана, шолгланиг литературина.

11. Сочиненийн мах хадор.

5-9 классашкахь язъечу сочиненийн барам хила тарло кху тайпана:

- 5 классехь-0,5 я 1,0 агло;
- 6 классехь-1,0 я 1,5 агло;
- 7 классехь-1,5 я 2 агло;
- 8 классехь-2 я 3 агло;
- 9 классехь-3 я 4 агло.

И сочиненин барам цу тлехь сецна боций хьехархочунна хаадеза, хлунда аьлча кхин дуккха а тлелахаршца бозуш бу цуьнан чулацам:

- 1) дешархойн йозанан хатл тайп-тайпана хилар;
- 2) сочиненин тайпане хьабжжина цуьнан чулацам хийцабалар.

1. «5» дуьллу:

- а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь цхьаннал-шиннал сов глалат дацахь;
- аь) цхьаннал сов доцуш жима орфографин я пунктуацин глалат хилахь.

2. «4» дуьллу:

- а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь кхааннал сов глалат ца хилахь;
- аь) шиннал сов орфографин а, шиннал сов пунктуацин а глалат дацахь.

3. «3» дуьллу:

- а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь пхеаннал-ялханнал сов глалат дацахь;
- аь) пхеаннал сов орфографин а, ялханнал сов пунктуацин а глалат дацахь.

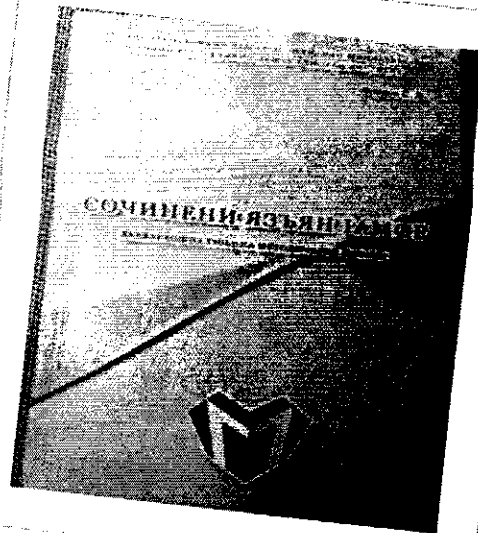
4. «2» дуьллу:

- а) дешнаш харжарехь я предложенеш хлитторехь ворханга кхочуш глалат делахь;
- аь) кхойттанга кхочуш орфографин а, пунктуацин а глалат делахь, царна юкъахь ворханга кхочуш орфографин глалат а долуш.

Сочиненина ши оценка юьллу: хьалхарниг литературина, шолгланиг нохчийн маттана.

Ненан маттана йозанан белхийн оценкийн норманаш хлиттийна, нохчийн меттан специфически башхаллаш тидаме эцарца.

Пайдаэца
кхоллараллин
белхаш
язъеш.

5 класс
Нохчийн мотт

<p>Карладак кхар</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p align="center">«Бекъа.»</p> <p>Дешаран шо чекхделира. ТӀекхечира аьхкенам каникулаш. Хьуьсен Идрис волчу бригаде балха вахара. Сатоссуш хьала а гӀоттий, бекъа Iамо волалора иза. «Казбек, схьало ког! Казбек, гора хӀотта!»-бохуш Iамайора Хьуьсена иза. Инзаре дара Хьуьсен дуьххьара цунна тӀехууш. Бекъо охьатоьхна лазорна кхоьруш, наха тӀехаа ца вуьтура иза. Амма кӀант кхоьруш вацара. Бекъан амал дика евзара цунна. Дуьрстанан гаьллаш бага а йобхкина, бекъа керта юххе а обзна, тӀехиира Хьуьсен. Казбек тӀехьарчу когаш тӀе ира а хӀуьттущ, готийсаелира.</p> <p>Вехха идийра цо иза, амма Хьуьсен чӀогӀа Iара говрахь. Дика хаьара цунна говраца шен дегӀ лело....</p> <p>(90 дош. X.-А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а.)</p> <p>Грамматически тӀедахкарш.</p> <p>1.) 3-чу абзацера схьаязде: 1-ра вариант-цӀердешнаш. 2-гӀа вариант- билгалдешнаш.</p> <p>2.) КӀел сиз хьаькхначу дешнийн доьжарш билгалде.</p>
<p>Предложенин коьрта а, коьртаза а межаш</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p align="center">«Зайнди»</p> <p>Аьхкенам юккьера бутт тӀекхечира. Цу баттахь къаьсттина денош довха догӀура. Еарин дийнахь сахуьлуш гӀаьсттина Бисолта мангал хьакха вахара. Цу дийнахь луларчу юьртахь базар яра. Кхо герга даьтта а эгна, Аруха цу базара яха елира. Цо ша базар яхале дуккха а гӀуллакхаш дехкира Зайндина тӀе....</p> <p>Бода къовлалуш, еана цӀа кхечира Аруха. Цунна шайн кертахь хилла къаьхьа де гира. ДӀасахьежарх, мохь тохарх, Зайнди-м ца каравора...</p> <p>Бисолтий, Арухий дукха хан ялале, шаьшшинна суьйренан хӀума а йиьна, охьадижира. И шиь башха Зайнди лаха сингаттам болуш а дацара.</p> <p>(83 дош. Бадиев С.)</p> <p>Грамматически тӀедиллар.</p> <p><i>Синтаксически таллам бе.</i></p> <p>1-ра вариант-1-ра предл. 2-гӀа вариант-2-гӀа предл</p>
<p>Предложенин цхьанатай панера меженаш</p>	<p>Сочинени</p>	<p align="center">«Суна хӀунда беза нохчийн мотт»</p>

<p>Синтаксис пунктуаци</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p style="text-align: center;">«1а»</p> <p>1а 1аламехъ уггар шийла хан ю. Муха хуур ду, 1а доьлча?</p> <p>Халкъо олуш ду: «Малх ц1а кхаьчча, 1а дулу». Иза нийса ду. Де уггар дацделла хан хуьлу иза. Цул т1аьхьа дог1у масех де кхин хийца ца луш лаьтта. И денош д1адевлча, де дахдала долало. 1аьнан уггар шийла цхьа мур хуьлу. Цунах чилла олу. Чилла юлу 1а доьлла ткъа де д1адаьлча. Иза шовзткъа дийнахь-бусий лаьтта.</p> <p>Чиллахь, г1айба санна, т1е ло а диллина, массо генаш лаьтта х1уьттуш букардагна хуьлу дитташ, коьллаш. 1аьнан хьун, хьежа ца к1ордош, исбаьхьа хаза хуьлу. Х1аваь ц1ена садела атта долуш. (94 дош. Хь.Хасаев. «1аьнан чиллахь.»)</p> <p>Грамматически т1едахкарш.</p> <p>1.) <i>Билгалдаха деха мукъа аьзнаш.</i> (Кеп. Шийла)</p> <p>2.) <i>Схъаязде:</i> 1-ра вариант-мукъаза шалха ши элп ул-уллохь лаьтташ долу деинаш. 2-г1а вариант -шала мукъаза элнаш шайца долу деинаш.</p>
<p>Фонетика, графика, орфогра- фи</p>	<p>Изложе- ни</p>	<p style="text-align: center;">«Майра хьаша»</p> <p>Г1алара хьаша веара тхо долчу. Казбек яра цуьнан ц1е. тхан хенара вара иза. Жима хиларх, хьаша-хьаша ма ву. Цундела, вайн г1иллакхо ма-хьобхура, лорура оха иза, тхешан ма-хуьллу там бора. Тамашийна амал яра хьешан: ловза вог1уш а ц1ена бедарш юхура цо. Тхьог1а т1еххула хьобжура иза, ша массарел воккха, хьекъале хетара. Хабар дийца ч1ог1а луш вара.</p> <p>Шена экскурсехь гинарг, т1аккха яккхийчу г1аланашкахула лелар дуьций, багош г1овтийначохь дуьтура цо бераш. Иштта дийцира тхо тхуна, цхьана дийнахь хьуьнхахь ша текхарг муха лецира.</p> <p>Х1орш, цхьа тоба бераш, лам т1е девлла хиллира. Ловзуш, х1орш д1адоьлхуш, кхарна хьалхха, шок а тоьхна, т1еболабелла цхьа кьорза лаьхьа. Х1окхо х1ума а кхера ца луш, лога т1е ког а билийнаа, багара мотт ч1ешалгаца оззийна схьабаккхина.</p> <p>Цо и дийцинчу шолг1ачу дийнахь эвлайистехь ловзуш дара тхо. Цхьана хенахь тхан хьешан-«Вай, мама-а!»-аьлла мохь белира. Д1аиккхира иза. Оццул майра к1ант кхейрийнарг х1ун ю техьа аьлла, цецбевлла, т1едахара тхо. 1абдулла вара цхьа юткъа-1аьржа боьхьа х1ума когашца юьйш воллуш.</p>

		<p>-Вуй, Казбек, юккъачу хьуьнхахь боккхачу текхарган багара мотт баьккхина волу хьо х1окху жимачу х1уманан х1унда кхеравелла?-бехк баьккхира оха.</p> <p>-Суна гинарг-м яцара жима,-бехказа вуьйлира хьаша.</p> <p>План</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Г1алара хьаша. 2. Хьешан тамашийна амал. 3.Хьешо лаьхьанан мотт схьабаккхар. 4.Казбекан кхеравалар. 5.Бехказло.
Фонетика, графика, орфографи	Сочинени	«Сан хьоме нана»
Фразеологизмаш	Изложени	<p>«Хьоза</p> <p>Талла вахана ,беша юккъехула схьавог1уш вара со. Суна хьалха дедда доьдуш ж1аьла дара . Ц1еххьана шен болар лаг1дина ,теба дуьйлира иза,шена хьалха цхьа олхазар долуш санна.Бешан йохалла д1асахьаьжча,з1акаран уллеш можа а йолуш, коьрта т1ехь месала пелагаш а долуш, жима хьоза гира суна.Бена чуьра охьадоьжнера иза (мохо ч1ог1а лестадора бешара дитташ),меттах ца хьовш хиина 1ара иза,х1етта девлла дог1у т1емаш,г1ор доцуш, даржа а дина.</p> <p>Сан ж1аьла жим –жимма доьдуш гергадахара цунна, ц1еххьана уллорчу дитташ т1ера цунна хьалха охьадуьйжира, некха т1ера пелагаш 1аьржа а долуш долухьоза-бага г1аттийна цергаш гуш 1ечу ж1аьлина,хьалха дусаделла буьрса хьерадаьлча санна ,цкьа , шозза д1ай-схьай иккхира иза.</p> <p>Шен к1орнина хьалха иккхина иза к1елхьяраяккхаг1ертара иза. Амма цуьнан жима дег1 кхерамах хьбнера дог детталора, аз а лаг1деллера,дала дан хьийзара хьоза,шен дег1 а,са а ца кхоадора цо.</p> <p>Мел доккха ,инзаре хета дезара цуьнна ж1аьла!Амма х1етте ашен лекхачу, кхерамехь доьчу диттан гона т1ехь ца 1ийра иза.</p> <p>План</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Беша юккъехула схьавог1уш. 2.Ж1аьлин теба долар
Дешан х1оттам	Талламан диктант	«Жа дажош»
		<p>Кест-кеста вовшашна уллохь нислора жа дажош волу Ибрах1иммий, бажа бажош волу Ханпаший. Ханпашина цхьац ца тайпа хьехамаш бора воккхачу стага. Цо цунна</p>

		<p>дуьйцура май раллех а, доьналлех а, стогаллех а лаьцна. Ханпашас боккхачу безамца ладуглура воккхачу стага дуьйцучуьнга. Дуьххьал дла Ханпаша зерхьама, ИбрахIима элира:</p> <p>- Ва, Паша, нехан бежнаш дажош лелар эхь ду ца аьлла хьоьга цхьаммо а?</p> <p>- Эхь хьаха ду нахе сискал йоьхуш лелча, - сихха жоп делира Ханпашас.</p> <p>-Кхул тоьлаш болх бацара хьуна кхузахь?</p> <p>- Сунна нефтекачке балха ваха лаьара, амма со дла ца оьцу, жима ву бохуш. (91 дош)</p> <p>Грамматически тIедиллар.</p> <p>1. 2-чу предл. бе синтаксически къастам.</p> <p>2. Цхьанатайпанарчу меженашна буха сиз хьакха.</p> <p>3. Карае чолхе предл. амма хуттургаца. Грамм. баххаи билгалбаха</p> <p>4. ТIедерзар билгалдаккха.</p> <p>5. Автор дешнаш билгалдаха.</p> <p>6. Диалог юххе Д дилла.</p>
<p>ЦIердош (юкьара кхетам)</p>	<p>Изложе-ни</p>	<p style="text-align: center;">«Ден весет»</p> <p>Цхьана стеган ворхI кIант хилла. Мацца а, шех лен цамгар кхетча, дас, кхайкхина и ворхIе кIант теI а валийна, цаьрга аьлла:</p> <p>-ВорхIе а, ваха а гIой, цхьацца сара а бохьуш чувола, аса, со валале, цхьа весет дийр ду шуьга!</p> <p>Цхьацца сара бохьуш, чу а веана, ворхIе а дена хьалха дIахIоьттина.</p> <p>Дас аьлла: «И ворхIе а сара вовшах а тохий, тIийриг а хьарчай, цхьа цIов бе».</p> <p>Шайга аьлларг дина кIенташа.</p> <p>Дас воккхахволчу кIанте аьлла:</p> <p>-Схьаэцал, кIант, уьш кагдан хьажал.</p> <p>Цу серах дина девзиг, гоьла теI а теIош, кагдан гIертарх, ца кагделла кIанте.</p> <p>Цуьнга санна, вухку вежаршка а аьлла дас. Цаьрга а цхьаьнгге а ца кагделла девзиг.</p> <p>ТIаккха дас аьлла:</p> <p>- И хора сара къаста а бай, ша-ша а баккхий, хьовсал, шайга уьш кеглой.</p> <p>Цо ма-аллара, серий ша-ша даьхна, кегдина.</p> <p>Дас тIаккха шен кIенташка аьлла:</p> <p>-Хьовсал, сан кIентий. И аша цхьаьна вовшахтоьхна ворхI сара санна, шу цхьаьна, бертахь, вовшийн гIо деш хилахь, шух адам а кхаьрдар дац, амма шу вовшахдовлахь,</p>

		<p>наха шу а лорур дац. Барт цхъаъ болуш хилалалш. Барт ч1ог1а маь1на долуш х1ума ду шуна.</p>
<p>Карладак кхар</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p>«1алам».</p> <p>1алам. И дош доца делахъ а, шен чулацам к1оргера болуш ду. Адамийн а, дийна-тийн а, хъаннийн а дахар 1аламах хаьдда хила йиш йолуш дац.</p> <p>Самукъане, хаза б1аьсте чекхъелира. Т1еера беркате, йовха аьхке. Иза адамаш-на уггар каде мур бу.</p> <p>Акхарой а, олхазарш а синтем боцуш лелара. Цара шайн б1аьста дуьненчу евлла к1орнеш кхийора, 1алашйора, уьш когайохуьitura. Малх гучуболлушехъ, дохк д1адайра, баца т1ера тхин т1адамаш дакъаделира. Дерриг 1алам, малхана дела а къежаш, д1ах1оьттира.</p> <p>1аламо шен къайленех пайдаоьцуьitur бу массо а садолчу х1умане.</p> <p>(80дош.Хь. Хасаев.)</p> <p>Грамматически т1едахкарш.</p> <p>1. <i>Кху дешнашна ялае синонимаш:</i></p> <p>1-ра вариант хаза (исбаьхъа), каде (т1ахъаьлла).</p> <p>2-г1а вариант самукъане (забаре), беркате (хайр, ни1мат, токхо).</p> <p>2. <i>Морфологически таллам бе.</i></p> <p>1-ра вариант-1алам, б1аьсте, адам, 2-г1а вариант-дош, аьхке, малх.</p> <p>3. <i>Дешнийн х1оттам билгалбаккха.</i></p> <p>1-ра вариант чекхъелира, малхана</p> <p>2-г1а вариант дакъаделира, т1адамаш</p>
<p>5-чу классехъ 1амийнарг карладак-кхар</p>	<p>Шеран талламан диктант</p>	<p>«Б1аьстенан суьйре.»</p> <p>Хаьий хьуна, доттаг1а, нохчийн лаьмнашкахъ б1аьстенан суьйре мел хаза хуьлу? Гобаьккхина, б1аьрг мел кхочу а, гуш хуьлу, говзачу куьйгаша лерина басар хьаьккча санна, лилула-сийна басеш. Царна т1ехъ техкачу стеша а, коканийн коьллаша а, хьаьрса-хьечаша а хьалххехъ заза доккхий, мел генара юьрта кхачайо цхъа ша-тайпа тамашийна хаза хьожа. Лаьмнашна т1ехъа бала карах ца долуш, тийсалуш, сецалуш, буха г1ертачу малхо шен дашо з1аьнарш басешца д1аяржайой, исбаьхъа суьрташ х1иттош лепо доладо басешна куз хилла 1охку и хаза зезагаш.</p> <p>1аламан х1оттамах даккхийдеш, царна т1ехула дайн хьийзаш хуьлу басна тайп-тайпана долу полларчий, дахарна саьхъара долу накхаран мозий, з1уганашший. Секха-1одаца кхоьссина пха санна, мозашний, чуьркашний чухекалуш, шок етташ, хьийзаш хуьлу т1ам 1аьржа ч1ег1ардигаш. (107 дош)</p>

7 класс
Нохчийн мотт

<p>Карладак кхар</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p style="text-align: center;">«Г1а»</p> <p>Г1а доьжначу варшахь г1а дожаза лаьтта нежнаш, генара хьабжча, элан литтанех тарлора. Ялтех юьззина лаьттина аренаш яссаеллера. Йовхо ца лора х1иллане лепачу малхо. Ирча, сингаттаме дара аренашкахь. Юьртахь дацара, х1ара ду аьлла, ойла т1ейоьрзур йолуш х1ума. Хуьлуш дерг хьабжк1аш тило цхьаццаммо белхи бар дара. 1аьнна кечлуш, д1атуьйш долчу дахарна юкьа цо дахьарг а бен-берса х1ума дацара. Керташкахь д1ах1иттийнчу г1одмийн такхораша нилха ц1енош долу к1отар юкьйора. Такхораш дина д1ах1иттийнера Элберда шен г1одмаш а. Такхорашна юккьехь а, т1ехь а, мотт хьабкхча санна, ц1ена яра. Цхьаннахьа охьайоьжна луьйдиг яцара гуш. Гуьйранна ирча хуьлу яраш. Уьш бухьабхначуьра оьрнаш Элберда д1ашардинехь а, леррина болх бар гойтуш, билгалдуьйлура. Дечу г1уллакхна и т1ера хилар хаьара... (106дош. Х. Эдилов.)</p> <p>Грамматически т1едахкарш.</p> <p><i>1. Предложенина синтаксически таллам бе, билгалдаха къамелан дакъош.</i></p> <p><i>2. Хандош хенашца хийца:</i></p> <p>1-ра вариант 2-г1а вариант билгалдуьйлура. яссаеллера.</p>
<p>Хандош</p>	<p>Сочинени</p>	<p style="text-align: center;">« Гуьйренан юьхь»</p>
<p>Хандош</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p style="text-align: center;">«Нана»</p> <p>Социйлахь х1ара бен стаг вацара. Я кхин нах хуьлу хан а яцара иза-м: буьйсанна цхьайтта даьллера. 1аьнан заманахь 1арж мА лой пхий даьлча. Шело юьйлура дег1ах чекх. Мох а бара юткъачу шакарца тоькан серашна т1ехула уьдуш. Наггахь некьа т1ехула дорцан к1ур а хьодура. Х1ара ша лаьттара карара бер шена т1е а къуьйлуш, кхерамца гондахьа хьоьжуш, машине сатийсина, юьрта бог1учу новкъа хьежна ши б1аьрг лаза а баьлла, когех шан т1улгаш а хилла.</p> <p>Ворх1, барх1, исс, итт, цхьайтталг1а сахьат ду, ткьа к1ант-м вала мега больнице кхачале.</p> <p>Суьйранна арара г1уллакхаш дина ша чуйирзича, 1арж а велла, бетак чопаш а йина, наггахь бен са а ца доккхуш 1уьллуш карийра кхунна иза, Ламанан юрт ю, цхьаннан а машина а яц.</p> <p>(115 дош)</p>

Причасти	Изложе-ни	<p style="text-align: center;">«Олхазарин баркалла»</p> <p>Кехаташ, газеташ чутуьйсу яьшка кертах дIа тоьхнера яра. Юххехула дIасалелара адамаш, машенаш. Шина дийнахь цIера ваьлла а лелла, цIа веанера со. Керла газеташ схьаэца дагахь яьшки чу хьаьжча, со цецвелира. Газеташца яьшки чохь дара дакъаделла гаш, чемхалгаш, месаш. Луларчу берашна гIеххьа оьгIазвахара со. Нехаш ара а кхийсина, яьшка цIанйира ас.</p> <p>Цул тIаьхьа цхьа-ши де даьлча а изза хилира: яьшки чохь «нехаш» яра. Юха а луларчу берашна реза воцуш, яьшка цанъян воьлча, сан тидам хилира жимачу шина олхазаран. Уьш суна гена ца дуйлуш, «цIарр-цIарр» деш хьийзара. ХIун ду техьа хIара аьлла, юьстах а ваьлла, сайн болх бан хIоьттира со. Ас деш долу татанаш тергал а ца деш, олхазарша а дIа болийра шайн болх: уьш роьгIана сан яьшки чу а оьхуш, арадуьйлура.</p> <p>Шолачу дийнахь хьаьжча, яьшки чохь котаман месех бина горга бен бара.</p> <p>Цхьа кIира даьлчачу хенахь дагадеана ас яьшка схьа-йиллича, чуьра араиккхира букь тIера мокха, доIахан басахь, чукIелара цIеран-цIечу басахь долу хаза, жима олхазар. Иза гена ца долуш охьахиира, синтем байна дека а декаш. Олхазар реза дацара ша бенара меттахдаккхарна. Бенахь Iуьллура стигалан басахь жима дий хIоа. ТIаккха яьшка хьостамий а тухуш дIакъевлира ас, олхазаршна чуара довла Iуьрг а дитина.</p> <p>Цхьана дийнахь хIусамнана хесахь асар деш йоллура. Цо дIахIоттийначу аьстанан гIожа тIе а хуйьшуш шайн «цIар-цIар» деш наьрсийн хуталш юккье лелхаш, лийлира цхьа хаза олхазарш. Уьш башха кьехка а ца кьехкара. Цара хесара а, бешара а леца а лоьцуш, дууш хIаллакдора зуламе нIаьний а, кхийолу садолу хIуманаш а. Яьшка шайн хIусамна паргат йитарна баркалла олуш дара и кегий олхазарш. (Хь. Хасаев. 232 дош)</p> <p>Герггара кеп:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Газетийн яьшки чохь нехаш. 2. ХIусамдас олхазарш тергалдо. 3. Яьшки чохь бен. 4. Олхазарийн баркалла
Причасти	Талламан диктан	<p style="text-align: center;">«ГIаргIулеш»</p> <p>Кертахь яьлла гIовгIа ца хаалора цунна. Цуьнан ерриге а</p>

		<p>ойла стиглахула глийлачу узаршца кьилбехьа йоблхучу гларгьулеша далаьцнера. Кхеран кертахь яьлла хаза сийна буц, цундела кест-кеста корох ара бляьрг тоха дог догьу. Юург-мерг эца вогьу кху туйкана гонаха мел вежа стаг. Керта мел вогьу стаг сагина хьума ца кховдош дла ца вохуйтура йоккхачу стага. Буйцу мотт цена а, шера а хиларца къаьсташ вара пхьобхане гулбеллачу нахана юккьехь кляйн маж йолу зьортала цхьа стаг...</p> <p>... Кхораш чохь кочарчу тлоьрмигах ши лекь, моший а кхозуш вогьучу Мурдална ма-ярра гора хьара орцан когашкахь луьллу шайн юрт.</p> <p>Котаман клорнин глийла «цлик» иккхира кхуьнан семачу лерга. Эвла йолчухьара куьйра догьура. Цуьнан млараш юккьехь кхозура и тлаьхь-тлаьхьа орцадоху клор-ни... (112 дош.)</p> <p>Грамматически тледахкарш.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Причастешна буха сиз хьакха. 2. Лаамечу причастешка а ерзои, схьаязье текста юккьера лаамаза причастеш. <p>Кеп. Яьлла гловгла- яьлларг, йоблхучу гларгьулеша- йоблхурш.</p>
<p>Деепричас ти</p>	<p>Сочинени</p>	<p>«Тешам»</p>
<p>Масдар</p>	<p>Талламан диктант</p>	<p>«Ирсе бляьрхиш.»</p> <p>Гонаха самадолуш дара тлейогьучу бляьстено дендина лалам. Ченигаш а этлош, гучудевлла кегийра глалаш дара цхьацца долчу дитташ тлехь гуш. Лакхакх хьобкхучу бляьстенан мелачу механ тулгле хьекхалора наггахь клентан деглах. Нанас дайн хьобкхучу куьйго санна, коьрта тлехула хьакхалуш тлехболура иза.</p> <p>«Мохь тоха те аса? Орца даккха те?»-дагадеара клантана. Тлаккха а, цхьанна длахазахь осала хетар ву-кх со, бохург дага а деана, юха а басах хьалатасавели-ра иза. Амма куьга а, кога длатаса хьума цахиларна, юха а линах чу шершаш воллучу кхуо катобхна схьалецира ша хлинцалц ложаллин буйна ца вохуйтуш сацийна йолу колл.</p> <p>Кхунна гена доццуш охьахира цхьа хаза бос болу хьоза. Дла а, схьа а хьаьвзина, корта аглор баьккхина адаме а хьаьжна, «чир-чир»-элира цо, цкъа-шозза, кхосса а луш.</p> <p>«Дависа, цхьана минотана, хьан санна, ши тлам белира сан», -дагадеара деглера ницкъ кхачош воллучу клантана...</p>

		<p>(139 дош. Саракаев Хь. «Ирсе б1аьрхиш.») Грамматически т1едиллар. <i>Буха сиз хьакха деепричастина а, масдарна а, куц-дашна а. дееприч.,</i></p>
<p>Куцдош</p>	<p>Изложен и</p>	<p style="text-align: center;">«Хьаша ларар»</p> <p>Вайнехан 1адатехь хьаша-да т1еэцаран г1иллакх ч1ог1а мехала лоруш ду.</p> <p>Нохчийн кицанаша а хьобху вайна хьаша доккха беркат, ни1мат хилар: «Нагахь баттахь цкьа хьешо хьан х1усаман не1 ца тохахь, цу чу, не1 а ца тухуш, бала бог1ур бу». Хьан не1 а тоьхна, салам а делла, хьаша оьций аьлла, не1аре веьна стаг хьешан дарже волу, иза бохамах ларвеш, цуьнца ларам беш, хьошалла дар т1едужу стагана. Иза шен мостаг1 велахь а, хьаша хилла т1евоьссинехь, и лар а вина, цуьнан г1уллакхе а хьабжна, новкьаваккхар т1ехь ду оьздачу стагана.</p> <p>Хьалха заманахь хьешо ша дийцалц и варан 1алашо а, цо арабаьккхина некъ а хоттуш ца хилла, кхо дей-буьйсий даллалц муххале а. Хьаша д1авоьдуш, иза новкьа воккхуш, кет1а ваьлча, и кхузза юхахьажжалц латтар г1иллакхе лоруш хилла. Нагахь зама кхераме елахь, хьаша юьртах я цунна кхерам боцчу метте валлалц новкьа воккхуш а хилла.</p> <p>Хьешана тешнабехк бар я 1оттар яр, бохамах лар ца вар доккха эхь хила нохчийн, диц а ца деш, т1аьхьенера т1аьхьене долуш, дуьйцуш. Вайн кьоман изсехь ду хьаша-да ца ларар эхь г1уллакх хилар. Хьаша-да т1еэцар, чувитар, ларар дуьххьалд1а адамийн г1иллакхаш хилла ца 1аш, х1окху дуьненан дахаран дохо йиш йоцу дезасийлахь доза а хилла.</p> <p>(М. Ахмадов «Гулдина йозанаш-5») Хьесап:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вайнехан 1адатехь хьаша-да т1еэцар – ч1ог1а мехала г1иллакх. 2. Хьалха заманахь хьешаца лелош хилла г1иллакхаш. 3. Хьаша-да т1еэцаран, чувитаран, лараран мехалла.
<p>Карладак кхар</p>	<p>Талламан болх</p>	<p style="text-align: center;">«Хьоме юрт»</p> <p>Самаевлла н1аьнеш кхайкха юьйлаелча, хьалаг1аьттира Алхаст. Уьйт1а ваьлла х1окхоламаз оьццушехь, эвлаюккьерачу маьждигехь молла а кхайкхира. 1уьйренан тийналлехь ц1ена, мукьамехь декара цуьнан аз. Хьуьна йистера д1ахьабжча, д1о-о лаха чохь гора Алхастан юрт. Х1окху меттехь, жа басенца дажа д1а а хобций, охьахуура Алхаст тохара жималлехь. Аренаша</p>

		<p>юкъяерзийначу шен юърте а хьобжуш, хийла ойланаш йораци.</p> <p>ХIетахьчул дуккха а хийцаелла юрт. Шоръелла, ковкерташ алсамдевлла. Делахь а, Алхастан юрт ю и, хьалха санна, дагна хьоме а, хьалха санна, дагна гергара а.</p> <p>Алхаст хIинца лаьттачуьра дIайолалуш яра буьрса хьун. ХIокху хьаннашца а дара Алхастан гергарло. Ерриге а, ала мегар долуш, жималла кхузахь пепнийн IиндагIашкахь а, Гуьмса чIожан басенашца кхуьучу кегийрачу хьаннашкахь а дIаяхнера Алхастан. ХIора тIулг, хIора дитт гергара дара кхузахь. ДIа бIаьрг мел тоьхначохь гуш долчу суьрташа хилларш-лелларш дагатуьйсура.</p> <p>Хьуьна йистера дIа Гумс-хи долчу агIор варша боьрзучу вординан новкъя дIаволавелира Алхаст. Цунна кьилбехьа бIаьлланган а, пхонан а орамаш юккьера схьадолуш шовда дара.</p> <p>(145 дош Юсупов «Къоман тептар»)</p>
<p>Карладак кхар</p>	<p>Шеран талламан болх</p>	<p style="text-align: center;">«Мохк бегийча.»</p> <p>...-Маржа дуьне яI!-доккха са а доккхий, кетIахула бай-йн ког а боккхуш, волало иза.</p> <p>ТIаккха цIийна тIехьа, беша, волу. Iежийн, кхорийн, хьайбанийн дитташ лай кIелахь лаьтта...</p> <p>Стаг вехха лела бешахула волалой, хIора диттана юххехь сеца а соьцуш, кьамел а деш. ТIаккха бешара ураме волу иза. Малхбузехь лекха арц, Органа чу буссучохь, кIайчу лай тIехь Iаьржа кьеста ах хаьрцина бIов.</p> <p>БIов тIулгех лаьтта. Кегийчу а, даккхийчу а тIулгех. Уьш, ша-ша даьхча, тIулгаш ду, цхьаьна-бIов.</p> <p>Стеган сий а ду-кха бIов. Иза а лаьтта цуьнан даккхийчу а, кегийчу а тIуллакхех. Цо денна а дечу дикачу тIуллакхаша ирх бохуьйту цуьнан бохь.</p> <p>БIаьвнех терра, лекха деш хилла-кх наха куйнаш а хьалха. Ткъя бIаьвнаш-лаьмнех таръеш.</p> <p>(115 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.»)</p> <p>Грамматически тIедиллар.-<i>Билгалдаха кьамелан дакьош</i></p>